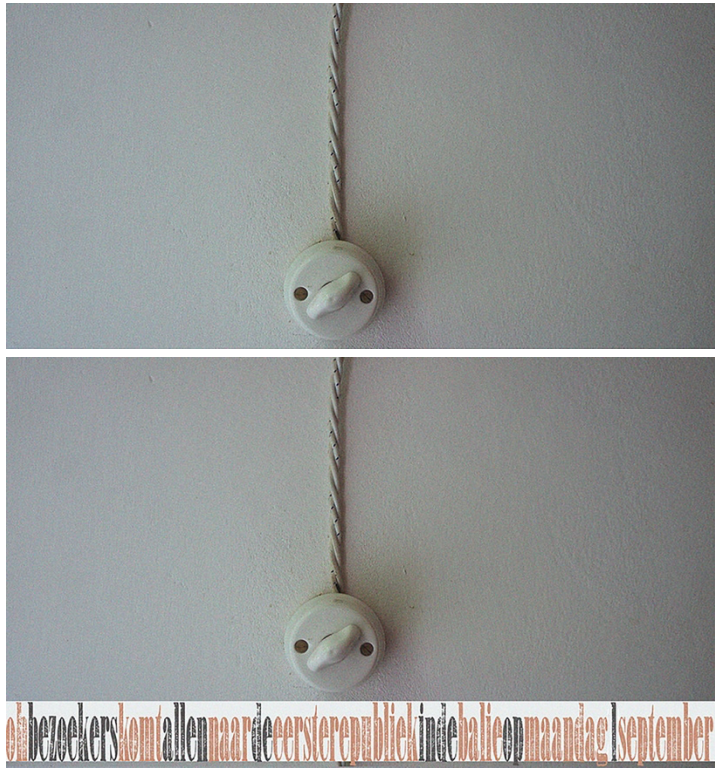

teksten gezegd
en gelezen
tijdens onze voorstelling
van 'de republiek' in de balie
op maandag
1 september 2025.

margijn bosch
inleiding

iedereen is er weer! in het inleidende gesprekje werd een poging gedaan om het kort te houden. er werd niet hartelijk welkom geheten of over de vakantie gepraat. de belichting werd besproken: een klassieke balletverlichting (van beide kanten). oja, we stonden in een andere zaal dan de vertrouwde salon waar we anders altijd zitten. er kwamen steeds mensen door de deuren voor en

achter naar binnen, dat waren prachtige opkomsten. ook liep er iemand naar buiten om een biertje te halen en er later mee terug kwam. er volgde een tweegesprek over volledige overgave versus gereserveerdheid. of volledige overgave wel bestaat. 'alleen niet als ik het zie', werd er geantwoord.

in volgorde van opkomst:

..een gedicht over een getuchtigde schildpad werd twee keer gelezen.

..een inleiding in het Duits. de voorlezer kondigde aan al zes bier te hebben gedronken en maakte zich enigszins zorgen over de articulatie van de Duitse medeklinkers.

..een verhaal over een steile berg in de Provence.

..twee gedichten over niets.

..een gedicht over de herinneringen van een oud matras vol vlekken.

..een interview met een koppel Italiaans revolutionairen die geen revolutionair meer zijn maar goedlopende Italiaanse restaurants runnen in Berlijn.

..een gedicht waar het woord 'mannengedachten' in voorkomt, werd ook twee keer gelezen.

..fragmenten over enigst kind zijn en dan een broertje krijgen.

..een introductie op de eerste zin van de New York Trilogie en het genot van het lezen van een detective.

..eindelijk het lang verwachte einde van 'het
dikke boek'.

..muziek van stef op een gedicht van erik. 'stamp
een kogel fijn.'

..en als toegift een klassiek japans kettingge-
dicht.

margijn bosch

álvaro de campos

(fernando Pessoa)

uit: 'de metafysische ingenieur en andere gedich-
ten' 1923-1935

vertaling: august willemssen

167

ik zit aan niets te denken
en dit centrale iets, dat helemaal niets is,
bevalt mij als de nachtlucht,
fris in tegenstelling tot de warme zomerdag.

ik zit aan niets te denken, wat verrukkelijk!

aan niets denken
is helemaal je eigen ziel bezitten.
aan niets denken
is stroom en tegenstroom
des levens van binnen beleven...

ik zit aan niets te denken.
alleen dat, als lag ik wat ongelukkig,

met een pijntje in mijn rug,
of aan één kant daarvan,
er een bittere smaak is in mijn ziel:
dat komt, uiteindelijk,
omdat ik aan niets zit te denken,
maar echt aan helemaal niets,
aan niets...

6/7/1935

toeval

in de toevallige straat het toeval
van de blonde jonge vrouw.
maar nee, die niet.

de andere was in een andere straat,
in een andere stad, en ik was een ander.

ik raak opeens weg uit het onmiddellijke beeld,
ik ben weer in de andere stad,
in de andere straat,
en de andere jonge vrouw loopt voorbij.

wat een voordeel toch
het compromisloze herinneren!
nu spijt het mij de andere jonge vrouw
nooit meer te hebben gezien,
en het spijt me uiteindelijk
niet eens te hebben gekeken naar deze.

wat een voordeel toch je ziel
binnenstebuiten te dragen!
er worden althans verzen geschreven.
er worden verzen geschreven,
je gaat door voor idioot,
en daarna voor genie, als je het treft,
als je het treft, en ook zonder tref,
een wonder van beroemdheid!

ik wilde zeggen dat althans
verzen worden geschreven...
maar dat was naar aanleiding
van een jonge vrouw,
een blonde jonge vrouw,
maar welke van de twee?
er was er een die ik lang geleden
heb gezien in een andere stad,
in een ander soort straat;
want alle herinneringen zijn dezelfde herinne-
ring,
alles wat geweest is, is dezelfde dood,
gisteren, vandaag, misschien zelfs morgen?

een voorbijganger kijkt naar mij
met een toevallige bevreemding.
zou ik verzen staan te schrijven
met gebaren en grimassen?

kan zijn... de blonde jonge vrouw?
die is uiteindelijk dezelfde...
alles is uiteindelijk dezelfde...

ik alleen, ik ben op een of andere manier
niet dezelfde, en ook dat is hetzelfde.

27/3/1927

pessoa

matthias de koning

hans favery

uit: 'chrisanten, roeiers' 1977

als uit het rechteroog

als uit het rechteroog

een mollesnoet komt kijken,

moet uit het linkeroog
ook een specht kunnen opvliegen.
nog nooit was zulk licht
minder zonachtig dan

toen zich het hoofd
door de schoot viel.
soms lukt het nog iemand,
omstreeks zonsondergang,
om de dingen te bedenken
die hij zich indachtig
moest zijn, alvorens
zijn schildpad te gaan
tuchtigen, of zijn horloge
te willen vermorzelen.

in dienst van het wiel.

eerst als het wiel goed
aanloopt, maak ik pas
een mooie kans om me
ooit vrij te lopen.

maar dan ook nooit meer vluchten
hoor, zegt de waarsprekende aap
half vermanend, half verwijtend,

alvorens te zijn opgegaan
in dienst van het wiel.

favery

john albert jansen

**uit: 'eigenzinnige speurtocht naar waarheid'
over leven en werken van uwe johnson 2020**

nadat de eerste drie delen van de jahrestage
kort na elkaar tussen 1970 en 1973 waren ver-
schenen hoopte johnson – weg van berlijn en
het gedeelde duitsland – zijn levenswerk in
sheerness te voltooien.

zijn vrouw elisabeth – ze had model gestaan
voor gesine en moet langzaam maar zeker
steeds meer eigenschappen die johnson zijn ge-
liefde hoofdpersoon toedichtte hebben 'ge-
speeld' – sprak goed tsjechisch en zou zijn infor-
mante zijn nu het ging om het geplande einde,
waarin gesine wil terugkeren naar europa. ze
heeft haar hoop gevestigd op alexander dubčeks
praagse lente: wanneer dat weer mogelijk zou
zijn in een socialistisch land: dat er bij een
moord een moordenaar hoort; dat de doden op
z'n minst het recht hebben op de waarheid over
hun dood (...) politiek was die droom al

verstoord in de nacht van 20 op 21 augustus 1968 – de dag daarvoor had johnson de telefoon van zijn appartement aan de riverside drive laten afsluiten om met zijn familie terug te keren – toen russische tanks praag binnenrolden. daarbovenop kwam de persoonlijke tragiek. kort na zijn verhuizing ontdekte johnson dat zijn vrouw een langdurige verhouding had gehad met een man uit praag, een vroegere studievriend, die, naar later bleek, werkte voor de tsjechische en oost-duitse geheime dienst. de wereld van vermoedens en gissingen en spionageactiviteiten, die hij in zijn debuutroman zo meesterlijk vorm had gegeven, kwam voor de emigrant uit de ddr die zo hardnekkig en verbeterd had gestreefd naar waarheid en authenticiteit nu plotseling akelig dichtbij. en zijn utopie, zijn droom van een socialisme-met-een-menselijk-gezicht, leek een hoon.

in begleitumstände beschuldigt de schrijver zijn vrouw, met wie hij bijna twintig jaar had samengewoond, van spionageactiviteiten voor het oostblok. maar waarom zou men in godsnaam geïnteresseerd in hem zijn geweest? wat had men kunnen ontdekken? kortom: wat is rond deze affaire werkelijkheid en wat is er ontsproten aan het getroebleerde brein van de auteur? ik denk dat johnson het slachtoffer is geworden van zijn eigen literaire constructies. tekenend voor zijn spionagetrauma is een fictief in memoriam

uit 1970 waarin hij doodleuk te kennen geeft niet een van de vijf tot dan toe gepubliceerde boeken te hebben geschreven. neen, hij heeft slechts tegen vergoeding zijn naam aan de oost-duitse geheime dienst in bruikleen gegeven.

writer's block

na zijn ontdekking, en de conclusies die hij daar aan verbond, stakte zijn werk aan de jahrestage. 'want op het moment dat hij besepte dat men hem een heel leven had voorgespeeld te midden van een vals bestaan, was zijn bewustzijn stopgezet, vergrendeld, verzegeld, was het alleen nog maar een vergaarbak waarin het verleden star werd beheerd, 'schrijft hij in de in 1982 gepubliceerde novelle schets van een verongelukte. en: 'zoals op de foto's was in de voorraden van de herinnering een versperring aangebracht: niet waar. fout. vergiftigd. niets meer waard. ongeldig.

een waarachtig writer's block dus waarover hij in begleitumstände zegt dat hij zichzelf op vierenvertigjarige leeftijd opnieuw heeft leren schrijven om met 'twee regels per dag en vijf regels in de week' door te werken aan zijn 'slechts onderbroken opdracht'.

maar klaarblijkelijk waren de openbare beschuldigingen aan het adres van zijn vrouw nog niet

genoeg. in die wel zeer merkwaardige tekst schets van een verongelukte, geschreven ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van zijn vriend max frisch, doet johnson het nog eens dunnetjes over.

het is de intrigerende maar zeer doorzichtige parabel over het leven van de schrijver joachim de catt die voor de nazi's naar new york is gevlucht en daar uit vertwijfeling en woede zijn vrouw doodt als hij ontdekt dat zijn vrouw hem 'ontrouw is geweest. 'maar je vrouw slaapt met een fascist...' staat er letterlijk. ongeveer tegelijkertijd met het vertrek van zijn vrouw en dochter moet de muur zijn opgetrokken die de huizen aan de boulevard van sheerness bescherming bood tegen de springvloed.

voortaan kon uwe johnson alleen nog vanaf de bovenste verdieping over de monding van de theems heen naar southend-on-sea, ooit een modieuze badplaats voor welgestelde londenaren, turen en verder weg naar de open zee en de lichtboei die de plaats markeerde van een tijdens de tweede wereldoorlog naar de zeebodem getorpedeerd amerikaans munitieschip. na sluiting van zijn stamkroeg moet hij daar vaak gezeten hebben met naast zich een fles spaanse wijn waarvan hij elke week een kist leegdronk. een duits schrijver op een door water omgeven, grauw stukje brits grondgebied 'waar je nog de

illusie kon hebben dat hier mecklenburg ligt

johnson

yolanda entius

maartje luccioni

'toen en nu'

ongepubliceerde miniaturen

mijn vroegste herinnering

ik ben in tilburg geboren. daar was mijn vader gemeentearts. we zijn verhuisd naar nijmegen in maart 1937, toen mijn vader de praktijk van zijn schoonvader heeft overgenomen, voor die tijd gingen wij dus zeker af en toe naar nijmegen, misschien ook wel per auto. wat ik mij herinner is: we zitten in een café - en ik heb dat altijd geïnterpreteerd als een rustpauze op weg ergens heen: naar nijmegen of terug naar tilburg. we

zitten aan een lage ronde tafel in van die'pluche fauteuils. ik ben nog geen twee, mijn voeten reiken maar net tot de rand van de zitting, het plu- che prikt en kriebelt aan mijn blote kuit. be- duusd kijk ik mijn ouders aan (heb ik in de auto geslapen? ben ik net wakker?) ze bezien mij bei- den met liefderijke blik en mijn moeder zegt be- moedigend: "maartje?" als om mij terug te bren- gen tot mijn identiteit.

hun gezichten beginnen nu te vervagen, ik heb foto's nodig om ze terug te brengen, maar hun stemmen hoor ik nog. ik kan ze naar believen la- ten klinken. ze zegt mijn naam, ze benoemt mij koesterend, daar zit ik, dat ben ik.

mijn tweeds vroegste herinnering

die heeft - hoe kan het ook anders - te maken met de geboorte van mijn broertje, toen ik bijna drie was (op vier dagen na). ik sta aan de voet van de wieg, naast de porseleinkast in de salon. de wieg is een langwerpige mand op een ijzeren onder- stel met een charmant gordijn katoen met roze roosjes en een gefronste strook - dat neerhangt van een hoge giek. natuurlijk heb ik zelf ook in die wieg gelegen, maar aan historische perspec- tieven denk ik dan nog niet. waaraan dan wel? ik zie het baby-hoofdje op het kussentje (gevuld met varens), maar ik weet niet wat ik er van moet denken. het is een moment van verstarring, van

stilstand. je bent een tijdlang de enige geweest en dan komt er een kind bij, en je ouders zijn daar heel blij mee. was jij hun dan niet genoeg? voldeed je niet? ben je in gebreke gebleven? heb je iets verkeerd gedaan? waar heb je dat aan ver- diend? daar komt nog bij dat het een jongetje is. mijn ouders letten heel goed op wat ze zeiden en hoe ze reageerden, maar in de omgeving vielen zeker woorden als "stamhouder". een zoon! dat was het helemaal, nietwaar? glinsterende ogen, besmukte blikken van verstandhouding van het kraambezoek. conclusie: het was dus niet vol- doende er alleen maar te =ijn. je blauwe kijkers, je rossige kroezende krullen - die alom bewonderd werden - je rie cra- mer-beentjes en je stevige ronde biljetjes, waar je ene oma af en toe een goedkeurend klapje op geeft: dat doet het 'm allemaal niet, dat alles is in één keer ontwaard, te meer omdat henk grote diepbruine ogen heeft, tot verrukte verwondering van mijn moeder. wat een concurrent! mijn aan- wezigheid, mijn loutere bestaan, waren dus on- toereikend. ze hadden er gewoon eentje bij ge- nomen. wat te doen? juist: doen. de oude alleen- heerschappij kon niet herwonnen worden, dat begreep ik wel. dit was het ware leven, we zaten dus midden in het pragmatisme van de realpoli- tik- maar je kon een goede gooi doen naar de su- prematie. daar komen strebers van, al die eer- zuchtige eerstgeborenen. i can do anything bet- ter than you! niet voor niets heet die musical

"annie, get your gun", niet voor niets vond ik het stiekemweg heerlijk als men blijk gaf van verbazing, en soms zelfs van afkeuring, wanneer ik op de nijmeegse kermis de schiettent binnenstapte en - twaalf jaar oud - een rondje schoot. met matig resultaat, want ik had een waterpok op mijn ene oog gehad en was al bijziende.

mijn broertje had glanzende blonde krullen, ook dat nog. ik heb dus wel een keer kappertje gespeeld met hem. snip! snap! rats! met een grote schaar, maar ik was voorzichtig. hij moest stilzitten en ik hanteerde de schaar met overleg en met vaste hand. professioneel, zou ik haast zeggen. wel met intense voldoening. hij zag er uit! want de coupe was ... sauvage. die had met vakkunst niets te maken, maar alles met verholten afgunst en frustratie.

een ander spelletje: ik deed hem een rokje aan, van een overijssels boerinnenkostuumpje, dat ooit was gemaakt voor mijn moeder toen ze klein was. de stof was heel donkerblauw met ingeweven zwarte bloempjes en voelde glad aan. het spelletje was: hij moest wegrennen en ik ving hem, en daarbij noemde ik hem deerntje. dat was alles. we deden het binnenshuis, hij kon nog maar net lopen. het "rennen" leek dan ook nergens op, ik ving hem zo: een lekker mollig lijfje. we rolden over de vloer. ik deed hem geen pijn.

luccioni

eric bindervoet

fuyu no hi

'winterstormen'

uit: alle kettingverzen van matsuo bashō,
vertaald door henk akkermans & wim boot (

door de winterstorm
is mijn lijf gaan lijken op
dat van chikusai

bashō

wie daar? ze vliegen in 't rond
de bloemen op zijn reishoed
yasui

laat de hofmeester
van de dageraad maar eens
sake gaan bouwen
kakei

dauwdruppels op zijn manen

schudt hij af, de rode hengst
jūgo

de dunne halmen
pampasgras uit korea
kleurloos in de herfst
tōkoku

in de avondschemering
snijden zij rijst op het veld
shōhei

mijn kluizenaarshut
in een buurt waar we reigers
onderdak bieden
yasui

de tijd dat mijn haar aangroeit
zit ik maar gelaten uit
bashō

zo'n desillusie
pijnlijk peinst zij en kolft haar
orsten zonder zin
jūgo

een vers geverfde grafsteen
luid snikkend ligt zij ervoor
kakei

de schaduw verkilt

tegen het ochtendgloren
steekt een vuurtje aan
bashō

de eigenaar verliet ooit
uit armoe dit lege huis
tōkoku

de bladeren van
koman's-wilgen in het veld
vallen deze tijd
kakei

door de mist sleept hij de boot
is deze man soms kreupel?
yasui

liggend op mijn zij
tuur ik naar de schemering
een schriele maan rijst
tōkoku

in een wijk roddelende
buren trok zij zich stil terug
jūgo

vice-overste
staan de bloesems vol in bloei
ginds in het paleis?
yasui

‘vlinders tussen het onkruid’
zegt ze slechts en snuit haar neus

bashō

in de draagkoets blijft
vaag achter de jaloezie
haar gelaat zichtbaar

jūgo

‘nu!’, schreeuwt een stem vol van haat
hij laat zijn pijlen vliegen

kakei

deze pijnboom die
herinnert aan een bandiet
geknakt door de wind

bashō

een tijdlang was sōgi’s naam
verbonden met dit water

tōkoku

zijn regenhoed nam hij
hiervoor af en klets een plens
bui uit het noorden

kakei

[‘rare jongens die dichters!’
bevroren woorden
op het terras van de zwart –
vorst in oktober

okeya

in het dorre wintergras
staat enkel nog de snijbiet

yasui

iets witgebleekts en
verbrijzelds: menselijke
botten of zoiets?

tōkoku

inktviskalkschilden zijn het
waarzegkunst uit ebisu

jūgo

ook door het raadsel
van lijden raakt de koekoek
geenszins van de wijs

yasui

vele liters herfstwater
druppelden ’s nachts door de klok

bashō

men kijkt naar de maan
zittend in de tempel van
japanse li bai

jūgo

een hibiscusbloem stak hij
in zijn sjaal de luitspeler

kakei

[voor stef
in zijn ijsmuts een klaproos
geprikt door de gitarist
okeya]

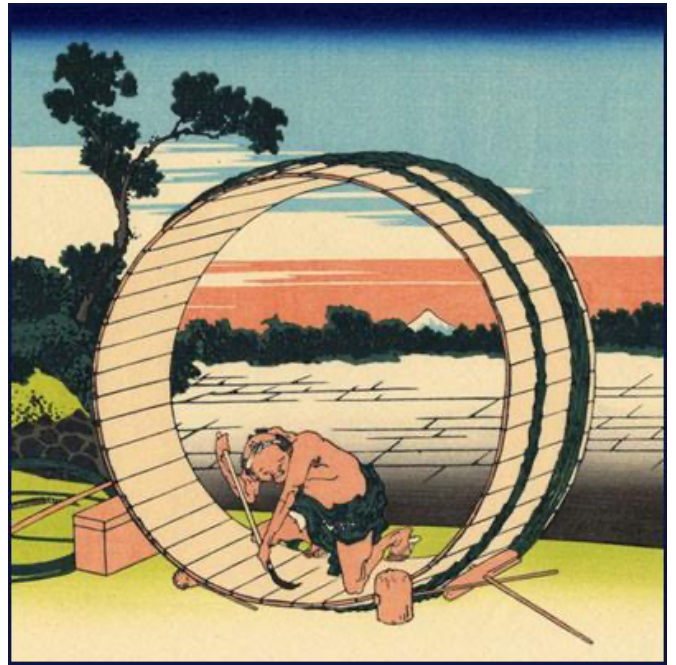
de gestorven os
het malse gras rouwt om hem
in de schemering
bashō

een mand rivierharingen
draagt ze boven op haar hoofd
tōkoku

ik richt mijn gebed
tot de ochtendster dat ik
zwanger mag worden
kakei

met een laag zijde
filtert zij het bloesemblad
uit het warme bad
tōkoku

langs de hele gang schijnen
de trossen blauweregen
jūgo

stef van es
eric bindervoet 2025

recept

stamp een kogel fijn
voeg perilla-olie toe
van de biefstukplant
en ziezo... karmijnrood.

breek een eilandmijn
kraak gevulde zopiekoek
in het barre land
en ziezo... ochtendrood.

geven wat men neme.
weten wie je bent.
nemen wat men geve.
neem wat je geeft.

breek in als een bom
barst in wartaalfolie uit
de bebouwde kom
en zie zo... letterzwart.

laat een vogel vrij
maal niet om de politiek
van de staatscourant
en zie zo... spetterzwart

roepen dat men leve
zoeken wie je kent
noemen wat men geve...

geef om wat leeft...
om wat omgeeft...
om wat om...

emma remmelts
anna swirszynska
vertaling: gerard rasch

teleurgesteld en gelukkig

voor mij uit loopt een man
slank in de taille, rank
als rook uit een schoorsteen

hij. draagt mannengedachten in zich
die ik niet ken,
het geheim - zo kun je zeggen

van de mannelijkheid

hij draait zich om
het is mijn man maar
hij droeg een andere jas,
daarom herkende ik hem niet.

de betovering verdwijnt,
dit bastion is al genomen
ik steek mijn armen uit, ik lach
teleurgesteld en gelukkig
ren ik naar hem toe
als naar mezelf

swirszynska

wim van der grijn
peter handke
de leer van de sainte-victoire
vertaling: gerrit bussink

het massief van de kleuren

de sainte-victoire is niet de hoogste verheffing van de provence, maar wel de steilste. de heuvel bestaat niet uit één enkele top, maar uit een lange keten, waarvan de kam op een gelijkmatige hoogte van duizend meter een vrijwel rechte lijn boven de zeespiegel beschrijft.

als steile bergtop zien we de sainte-victoire alleen vanuit het bassin van aix, dat op een halve dag lopen tamelijk precies in het westen ligt: wat vandaaruit de definitieve bergtop lijkt, is in werkelijkheid pas het begin van de kam van de keten, die zich daarna een halve dag lopen verder in oostelijke richting uitstrekt.

die vanuit het noorden zacht oplopende en naar het zuiden toe bijna loodrecht naar de hoogvlakte dalende keten is een reusachtige opstuwung van kalklagen, waarvan de kam de bovenste lengteas vormt.

extra dramatisch lijkt het zicht op de drie toppen vanuit het westen, omdat het als het ware een dwarsdoorsnede laat zien van het hele massief

met zijn verschillende geplooiden lagen, waardoor ook iemand die niets van de berg afweet onwillekeurig een indruk krijgt van zijn ontstaan en hem waarneemt als iets bijzonders.

rond die ene hemelhoog uit de vlakte oprijzende berg liggen nog een flink aantal lagere vlakken, die door middel van breuken van elkaar zijn gescheiden en onderscheiden kunnen worden door de afwisseling van de rotskleuren en het patroon van het gesteente; ook die zijn geplooid en zetten zo de vormen van de berg in het klein tot in de laagvlakte voort.

verbazingwekkend en bevreemdend aan de sainte-victoire zijn echter vooral het licht en de dolomitische glans van het kalksteen, dat in een klimmersbrochure een 'rots van prima kwaliteit' wordt genoemd. in het hele gebergte, ook op de minder steile noordelijke flank, is geen enkele berijdbare weg en staat geen enkel bewoond of in gebruik zijnd huis (op de kam staat nog een verlaten monnikskapel uit de zeventiende eeuw).

de zuidelijke wand is alleen geschikt voor bergbeklimmers; maar van alle andere kanten kom je zonder veel moeite naar boven, waar je nog een heel eind over de kam door kunt lopen. zelfs vanuit het dichtstbijgelegen dorp beneden ben je in totaal een dag onderweg.

ja, en terwijl ik op die julidag op de route paul cézanne in oostelijke richting liep, speelde ik vrijwel meteen nadat ik aix achter me had gelaten het gedachtespel een onbepaald groot aantal reisadviezen te geven (en toch was ik maar een van de velen, die daar sinds het begin van de eeuw hadden rondgetrokken).

ook de gedachte de berg in het echt te zien, was lange tijd slechts een spel geweest. was het geen idee-fixe dat een ding dat ooit een geliefd object van een schilder was op zich al iets bijzonders voorstelde?

pas toen het gedachtespel op een dag oversprong naar mijn fantasie, stond het besluit vast (waarmee meteen ook een soort lustgevoel ontstond): ja, ik ga de sainte-victoire van dichtbij zien!

en dus volgde ik daarna niet zozeer het spoor van cézannes motieven, waarvan ik bovendien wist dat de meeste intussen aan het oog onttrokken waren, maar mijn eigen gevoel: de berg trok me aan op een manier zoals nog nooit iets in het leven mij had aangetrokken.

in aix, onder de platanen van de cours mirabeau, waarvan de kruinen tot een gesloten dak in elkaar zijn gegroeid, was het 's morgens nog heel donker.

de verre poort van de lange laan met de witte fonteinen verblindde me op de achtergrond als een kleine spiegel.

pas aan de rand van de stad kreeg ik rondom het mildgrijze daglicht te zien.

het was heel warm en nevelig, maar het was een luchtige warmte. de berg was nog niet te zien. de smalle, golvende en bochtige weg liep aanvankelijk langzaam omhoog in de richting van de berg.

het trottoir was al voor de stadsgrens opgehouden, zodat het moeilijk kon worden om opzij te gaan voor de auto's.

maar na ruim een uur, achter le tholonet, werd het redelijk rustig.

ondanks het verkeer voelde ik stilte; zoals ik ook de dag ervoor in de straat waar we ooit hadden gewoond midden in het lawaai van parijs stilte had gevoeld. ik had nog overwogen samen met iemand te gaan; nu was ik blij dat ik alleen was.

ik liep op 'de weg'. in de beschaduwde sloot zag ik 'de beek'. ik stond op 'de stenen brug'. daar waren de scheuren in de rotsen. daar stonden de pijnbomen langs een smalle zijweg; aan het eind van de weg groot het zwart-wit van een ekster.

ik ademde de geur van de bomen en dacht: 'voor altijd.' ik bleef staan en schreef op: 'wat een mogelijkheden - nu, op dit moment! stilte op de route de cézanne.' heel even trok een zomerse regenbui voorbij met afzonderlijk in de zon glinsterende druppels; de weg daarna was nat, de steentjes in het asfalt heel bont.

voor mij was het een tussentijd; een jaar zonder vaste verblijfplaats. ik had de geschiedenis van de man met gekruiste armen grotendeels geschreven in een amerikaanse hotelkamer, en met het dagelijkse uitzicht op het meertje was het ochtendgrijs van dat water de grondkleur ervan geworden (daarna had ik het gevoel dat ik 'onder de aarde' had geploegd). door het verloop van het verhaal was ook duidelijk geworden dat ik naar het land zou terugkeren waar voor mij alles was begonnen - hoewel me steeds weer een zin van de filosoof bezighield: anderen ontwortelen is de ergste misdaad -zichzelf ontwortelen de grootste verworvenheid.

tot oostenrijk had ik nog een paar maanden tijd. intussen woonde ik nergens o of bij anderen. verwachting en inperking wisselden elkaar af.

ik had immers al een aantal keren ervaren hoe een vreemde plaats - ook zonder een bijzonder of zelfs gelukkig moment daar - achteraf steeds weer voor weidsheid en kalmte zorgde.

ik draai hier een waterkraan open en voor me strekt zich een brede, grijze boulevard uit bij de porte de clignancourt in parijs.

dat was voor mij de reden om - een uitdrukking van ludwig hohl gebruikend - 'met een ruime boog terug te keren' en een kring door europa te trekken.

net als voor de velen voor mij was daarbij de homerische odysseus mijn held: net als hij had ik mezelf in (voorlopige) veiligheid gebracht doordat ik kon zeggen dat ik niemand was; en van de hoofdpersoon van mijn verhaal had ik me een keer voorgesteld dat die, net als destijds odysseus door de faiaken, in zijn slaap naar zijn land van herkomst zou zijn teruggeplaatst en dat land aanvankelijk helemaal niet zou herkennen.

toen ik daarna daadwerkelijk op ithaka was, bracht ik een nacht door in een baai vanwaar een pad naar een volledig donker binnenland leidde.

een kind van wie het huilen nog heel lang te horen is, wordt de duisternis in gedragen. in de bladeren van de eucalyptusboom branden gloeilampen en 's morgens dampen de planken van de dauw.

in delphi, dat vroeger als het middelpunt van de wereld werd beschouwd, fladderden in het gras

van het stadion overal vlinders, die de dichter christian wagner heeft gezien als 'verloste gedachten van de heilige doden'.

maar toen ik aan de voet van de sainte-victoire op de vrije plek tussen aix en le tholonet in de kleuren stond, dacht ik:

'is het middelpunt van de wereld niet waar een groot kunstenaar heeft gewerkt -eerder dan op een plaats als delphi?'

handke

kyrian esser

erich kästner

'emil und die detektive' 1927

die geschichte fängt noch gar nicht an

euch kann ich's ja ruhig sagen: die sache mit emil kam mir selber unerwartet. eigentlich hatte ich ein ganz anderes buch schreiben wollen. ein buch, in dem vor lauter angst die tiger mit den zähnen und die dattelpalmen mit den kokosnüssen klappern sollten. und das kleine schwarzweiß karierte kannibalenmädchen, das quer durch den stillen ozean schwamm, um sich bei drinkwater & co. in frisco eine zahnbürste zu holen, sollte petersilie heißen. nur mit dem vornamen natürlich.

einen richtigen südseeroman hatte ich vor. weil mir mal ein herr mit einem großen umhängebart erzählt hatte, so was würdet ihr am liebsten lesen.

und die ersten drei kapitel waren sogar schon fix und fertig.

der hauptling rabenaas, auch »die schnelle post« genannt, entsicherte gerade sein mit heißen bratäpfeln geladenes taschenmesser, legte kalten blutes an und zählte, so schnell er konnte, bis dreihundertsiebenundneunzig . .

plötzlich wußte ich nicht mehr, wieviel beine ein walfisch hat! ich legte mich längelang auf den fußboden, weil ich da am besten nachdenken kann, und dachte nach.

aber diesmal half es nichts. ich blätterte im konversationslexikon. erst im bande w und dann

vorsichtshalber noch im bande f, nirgends stand ein wort davon.

und ich mußte es doch genau wissen, wenn ich weiterschreiben wollte. ich mußte es sogar ganz genau wissen!

denn wenn in diesem augenblick der walfisch mit dem verkehrten bein aus dem urwalde getreten wäre, hätte ihn der hauptling rabenaas, auch »die schnelle post« genannt, unmöglich treffen können.

und wenn er den walfisch mit den bratäpfeln nicht getroffen hätte, wäre das kleine schwarz-weiß karierte kannibalenmädchen, das petersilie hieß, nie im leben der diamantenwaschfrau lehmann begegnet.

und wenn petersilie der frau lehmann nicht begegnet wäre, hätte sie nie den wertvollen gutschein gekriegt, den man in san francisco bei drinkwater & co. vorzeigen mußte, wenn man gratis eine funkelnagelneue zahnbürste wollte.

ja, und dann. . . mein südseeroman - und ich hatte mich so darauf gefreut!- scheiterte also sozusagen an den beinen des walfisches. ich hoffe, ihr versteht das. mir tat es schrecklich leid.

und fräulein fiedelbogen hätte, als ich's ihr sagte, beinahe geweint. sie hatte aber gerade keine

zeit, weil sie den abendbrottisch decken mußte, und verschob das weinen auf später. und dann hat sie es vergessen.

das buch wollte ich ,petersilie im urwald' nennen. ein piek-feiner titel, was? und nun liegen die ersten drei kapitel bei mir zu hause unter dem tisch, damit er nicht wackelt. aber ist das vielleicht die richtige beschäftigung für einen roman, der in der südsee spielt?

der oberkellner nietenführ, mit dem ich mich manchmal über meine arbeiten unterhalte, fragte mich paar tage später, ob ich denn überhaupt schon mal unten gewesen sei.

»wo unten?« fragte ich ihn.

»na, in der südsee und in australien und auf sumatra und borneo und so. «

»nein«, sagte ich, »weshalb denn?«

»weil man doch bloß dinge schreiben kann, die man kennt und gesehen hat«, gibt er zur antwort.

»aber erlauben sie, bester herr nietenführ!«

»das ist doch klar wie dicke tinte«, sagte er.

»neugebauers, sie verkehren hier bei uns im lokal, haben mal ein dienstmädchen gehabt, die hatte noch nie gesehen, wie man geflügel brät. und vorige weihnachten, wie sie die gans braten soll, und frau neugebauer macht unterdessen

einkäufe und kommt dann wieder, es war eine schöne bescherung! das mädchen hatte die gans, wie sie in der markthalle gekauft worden war, in die pfanne gesteckt. nicht gesengt, nicht aufgeschnitten und nicht ausgenommen. es war ein mordsmäßiger gestank, kann ich ihnen flüstern.«

»na und?« antwortete ich. »sie behaupten doch wohl nicht, daß gänse braten und bücher schreiben dasselbe ist? sie nehmen's mir, bitte, nicht allzu übel, lieber nietenführ, aber da muß ich rasch mal lachen.«

er wartet, bis ich mit lachen fertig bin. sehr lange dauert es ja auch nicht. und dann sagt er: »ihre südsee und die menschenfresser und die koralenriffe und der ganze zauber, das ist ihre gans.

und der roman, das ist ihre pfanne, in der sie den stillen ozean und die petersilie und die tiger braten wollen. und wenn sie eben noch nicht wissen, wie man solches viehzeug brät, kann das ein prachtvoller gestank werden. genau wie bei dem dienstmädchen von neugebauers.«

»aber so machen es doch die meisten schriftsteller!« rufe ich.

»guten appetit!« das ist alles, was er sagt. ich grüble ein weilchen. dann fange ich die unterhaltung wieder an: »herr nietenführ, kennen sie schiller?«

»schiller? meinen sie den schiller, der in der waldschlößchenbrauerei lagerverwalter ist?«

»nicht doch!« sage ich. »sondern den dichter friedrich von schiller, der vor mehr als hundert jahren eine menge theaterstücke geschrieben hat.«

»ach so! den schiller! den mit den vielen denkmälern!« »richtig. der hat ein stück verfaßt, das spielt in der schweiz und heißt: ‚wilhelm tell‘. früher mußten die schulkinder immer aufsätze drüber schreiben.«

»wir auch«, sagt nietenführ, »den tell kenn ich. ein großartiges drama, wirklich wahr. das muß man dem schiller lassen. alles, was recht ist. bloß die aufsätze waren was furchtbares. an einen erinnere ich mich sogar noch. der hieß: warum hat tell nicht gezittert, als er nach dem apfel zielte?« ich bekam damals 'ne fünf. überhaupt, aufsätze waren nie meine . . .«

»na ja, nun lassen sie mich mal wieder aufs rednerpult«, sage ich, »und sehen sie, obwohl schiller nie in seinem leben in der schweiz war, stimmt sein theaterstück von wilhelm tell bis aufs komma mit der wirklichkeit überein.«

»da hat er eben vorher kochbücher gelesen«, meint nietenführ.

»kochbücher?«

»freilich! wo alles drinstand. wie hoch die berge in der schweiz sind. und wann der schnee schmilzt. und wie es ist, wenn's auf dem vier-waldstätter see ein gewitter gibt. und wie es war, als die bauern gegen den gouverneur geßler ihre revolution machten.«

»da haben sie allerdings recht«, antwoordete ich, das hat der schiller wirklich getan.«

kästner

annette kouwenhoven,
yolanda entius, jan joris lamers
anna dotti

interview uit 'die zeit' van 27 augustus 2025

als ik nu twintig was, zou ik barricades bouwen.'

vroeger waren ze links-radicalen, nu hebben ze bekende berlijnse restaurants. enzo di calogero en piero de vitis praten over de tijd dat de anarchisten van kreuzberg het terrorisme vierden met champagne - en de Duitsers nog steeds cappuccino bij de vis bestelden

osteria no 1, een van de oudste Italiaanse restaurants in Berlijn, in 1977. de 77-jarige enzo di calogero zit aan een tafel naast het raam, een jasje en een zakdoek. op de achtergrond klinkt 'rose rosse per te', in het Duits 'rote rosen für dich', een bekend Italiaans liefdesliedje. even later komt de 74-jarige piero de vitis binnen. hij werkte begin jaren tachtig samen met di calogero in de osteria, nu heeft hij het restaurant gehuurd. hij roept de ober:

'kun je hier iets eten? breng ons een bruschetta!' in hun twintiger jaren waren de twee Italianen lid van de links-radicale beweging 'lotta continua' - 'de strijd gaat door', die in 1969 in Italië ontstond uit de verbinding van studentenactivisten met de arbeidersbeweging. hun doel: de antikapitalistische revolutie. tot het uiteenvallen in 1976 was het waarschijnlijk de meest invloedrijke links-radicale groepering in Italië, en sommige van de leiders van die tijd zijn nog steeds aanwezig in het publieke debat. de oprichter en leider was adriano sofri, nu freelance journalist en destijds een centrale figuur van buitenparlementaire links in Italië. sofri zat meerdere jaren in de

gevangenis en werd veroordeeld voor betrokkenheid bij de moord op een politieagent. piero de vitis en enzo di calogero zijn nu gevestigde restaurateurs in berlijn en daarmee: succesvolle kapitalisten. di calogero runt het restaurant il pane e le rose in prenzlauer berg, de vitis runt naast os-teria no 1 nog een ander restaurant, sale e tabacchi in berlijn-mitte.

die zeit:

meneer de vitis, meneer di calogero, jullie hebben ooit fabrieken bezet, de productie gesaboteerd en een mogelijk ondergronds verzet voorbereid. nu runt u runt al meer dan 30 jaar restaurants in berlijn. vervelt u u niet?

piero de vitis:

nee! het was een uitdagende tijd. om zes uur 's ochtends begonnen we met het uitdelen van folders voor de fabrieken. na de dienst in de fabriek reden we uren met de auto om met arbeiders in andere steden te praten en nieuwe stakingen en demonstraties te plannen. dat kon je alleen als jonge man. toen ik me aansloot bij de beweging, was ik 18.

enzo di calogero:

ik 22. we hadden energie. we hadden ook een andere relatie met vermoeidheid. maar we hebben iets gedaan waar we in geloofden, iets nuttigs voor de gemeenschap. vandaag zou ik het niet meer kunnen.

zeit:

waar heb je voor gevochten?

de vitis:

voor betere arbeidsomstandigheden - bijvoorbeeld voor een verhoging van het uurloon. en we hebben het gekregen. alle agitatoren werden echter ontslagen en na al die stakingen kon ik geen werk meer vinden.

di calogero:

we hebben gevochten tegen autoritarisme en onderdrukking. in de fiat-fabriek, waar ik werkte, mochten we tijdens de dienst niet met elkaar praten. we mochten ook niet zonder voorafgaande toestemming of zonder begeleiding naar de wc.

zeit:

zijn er momenten geweest waarop je het gevoel had dat je echt een verschil kon maken?

di calogero:

bij 'lotta continua' was ik verantwoordelijk voor de hele fiat-fabriek 'turijn-mirafiori' toen we de fabriek in 1973 drie dagen lang bezetten. het was een historisch moment. voor mij persoonlijk een fantasie van almacht.

zeit:

andere fabrieken sloten zich destijds aan en de protesten eindigden met een overeenkomst voor betere arbeidsomstandigheden, zoals loonsverhogingen en kortere werktijden.

de vitis:

dit was het hoogtepunt van lotta continua.

de vitis belt de ober opnieuw, die de kaart brengt. di calogero wil graag een minestrone, die is er niet; hij gaart over op lasagne. de vitis kiest voor risotto allo zafferano, con calamaretti e polpo, saffraanrisotto met kleine inktvis en octopus. maar hij wil de risotto zonder inktvissen en octopus. wijn? nee, gewoon stilstaand water.

zeit:

toen lotta continua in 1976 uit elkaar ging, ontmoetten ze elkaar in west-berlijn, dat was het doel van veel linkse activisten.

di calogero:

na al die jaren van politieke activiteit heeft onze generatie in italië te maken gehad met heroïne en terrorisme. berlijn was een plek om te ontsnappen aan deze dagelijkse nachtmerrie, een stad in beweging, vol cultuur, leven en solidariteit. jongeren verhuisden hierheen om de militaire dienstplicht te ontlopen. je leert veel interessante mensen kennen.

zeit:

in die tijd waren de meeste italianen in duitsland gastarbeiders en leefden ze vaak buiten de duitse samenleving. voelde u zich welkom?

di calogero:

ze wisten dat we van lotta continua kwamen, hier had de italiaanse arbeidersbeweging een naam. de osteria, waar we nu zitten, was een cultureel referentiepunt. de duiters kwamen naar ons toe omdat ze wilden begrijpen wat er in italië gebeurde.

de vitis:

ze waren opgetogen dat er in bijna alle steden in italië straatgevechten waren. we waren de droom van links in duitsland.

de vitis heeft foto's uit die tijd op tafel gelegd. velen tonen het interieur van de osteria: het opschrift 'osteria no 1' op de muur, waaronder een kopie van het schilderij 'the fourth stand' van pelizza da volpedo. het toont een massa arbeiders die uit de duisternis naar het licht komen, een bekend symbool van de klassenstrijd in italië.

op de foto's staat het restaurant vol met gasten; een jonge piero de vitis met zwarte krullen lacht met zijn kameraden.

zeit:

het restaurant stond bekend als een ontmoetingsplaats voor de linkse scène, maar het was ook een restaurant: wat at je daar?

de vitis:

pizza, pasta, salades... maar het probleem was dat niemand van ons in de keuken wilde werken.

we wilden praten, drinken en roken. peter emil, een ierse kameraad uit belfast, die op dat moment naar een italiaanse kookschool in londen ging, werkte toen in de keuken. ik herinner me dat hij ons zijn gerechten liet zien... een teleurstelling. hij had geen talent voor koken. het enige wat hij kon was sla. peter maakte een fantastische vinaigrette.

zeit:

wie waren uw gasten?

de vitis:

deze plek was een soort sociaal laboratorium. er kwamen engelse en franse kameraden en spanjaarden die voor franco waren gevlucht. duitse kameraden, ook mensen die later carrière maakten in de bondsdag.

zeit:

wie bijvoorbeeld?

de vitis:

hans-christian ströbele was er. hij heeft me zelfs een keer uit de gevangenis gehaald:

ik was op een demonstratie op 1 mei hier in berlijn, de politie sloeg ons met knuppels en zette ons in de gevangenis. ströbele kon me eruit boksen, hij was advocaat.

di calogero:

michael sontheimer, een van de oprichters van de taz, kwam ook vaak naar de osteria.

de vitis:

ja, de taz is hier geboren! in ieder geval speelt hun voorgeschiedenis zich hier af. want de krant

lotta continua kwam uit italië aan in de osteria. ze was twee of drie dagen te laat, maar ze kwam.

zeit:

'die tageszeitung' dagblad met radicaal linkse standpunten dat bestond tot 1982.

di calogero:

we hebben de krant gefinancierd met de opbrengst van het restaurant.

de vitis:

in italië hadden we in die jaren ook andere linkse kranten:

l'unità, il manifesto, avanguardia operaia. we maakten grapjes over onze duitse kameraden en zeiden:

'hoe kan het dat jullie in dit land zo'n sterke beweging hebben en niet eens een links-radical krant?' zo ontstond het idee voor de taz.

zeit:

het klinkt allemaal ontspannen en grappig. was de sfeer altijd zo goed?

de vitis:

niet altijd. ik herinner me bijvoorbeeld de tijd dat aldo moro werd vermoord...

aldo moro was een italiaans politicus van de rechts-conservatieve democrazia cristiana. hij werd in 1978 ontvoerd en vermoord door de extremlinkse terreurgroep brigade rosse (rode brigades).

de vitis:

een groep duitse anarchisten uit de kreuzberg-scene kwam hier om het te vieren. ze hadden champagne meegenomen om te proosten op de dood van moro. dat heeft me verbijsterd. dit waren de terroristische groeperingen die onze beweging in italië hadden verpest!

zeit:

dachten de Duitsers er anders over?

di calogero:

hier werd bewonderd wat er in italië gebeurde. er was een streven naar dit soort extremisme.

de ober brengt het eten naar de tafel. de risotto is saffraangeel, een zoete geur van gesmolten boter stijgt op.

zeit:

er waren ook conflicten tussen de kameraden hier. in 1984 loste de kern van de groep die osteria leidde op. zijn jullie in die tijd altijd vrienden gebleven of hebben zij ook in crisis geraakt?

de vitis:

onze conflicten waren persoonlijk en niet politiek van aard. politiek stond niet meer zo centraal en hield ons niet meer bij elkaar. uiteindelijk werden we meer gastheren dan activisten. toen gingen we uit elkaar.

di calogero:

hij nam de osteria over en ik opende mijn eigen restaurant. maar we zijn altijd vrienden gebleven.

de vitis:

ik was het zat om in een restaurant te werken waar het eten slecht was. tegenwoordig is de risotto goed, maar toen was het anders. je kon niet eens iets drinken. er was alleen een fles van twee liter waar je hoofdpijn van kreeg.

zeit:

met het uiteenvallen van de groep kwam ook een einde aan je activistische leven. zo gebeurde het met veel linksen van je generatie. joschka fischer, die jullie beiden goed kennen, nam later afstand van zijn radicale verleden. hoe heb je deze overgang ervaren, was het meer een ontgoocheling of een verdere ontwikkeling?

de vitis:

een beetje van beide. ik ben politiek links gebleven en heb nog steeds contact met veel kameraden uit die tijd. maar ik begon de traditionele partijen met andere ogen te bekijken. ik begon te begrijpen dat ze misschien gelijk hadden. dat er langzame processen nodig zijn met een bredere participatie, die hand in hand gaan met de democratie, om de samenleving te veranderen.

di calogero:

voor mij was het een natuurlijke ontwikkeling. toen dit hoofdstuk was afgelopen, ging iedereen zijn eigen weg. we waren niet langer verbonden door ideologie en moesten omgaan met de realiteit. met het feit dat niet alle mensen goed zijn. voor velen van ons was het toen belangrijk om op de een of andere manier te integreren in de samenleving die we eerder hadden afgewezen.

zeit:

en dat werkte?

di calogero:

na al die jaren van activisme was het niet makkelijk om je weg te vinden in de wereld en in de concurrentie. ieder van ons is op zijn eigen manier een kameraad gebleven, in zijn eigen dimensie. geen van de lotta continua's heeft zich volledig in de samenleving geïntegreerd.

zeit:

jullie lijken het allebei heel goed te hebben gedaan, ondernemer worden en je eigen restaurants hebben. als echte kapitalisten.

di calogero:

ik wilde voor niemand meer werken, van niemand meer afhankelijk zijn. en toen werd ik erg gevestigd door het idee om een eigen restaurant te hebben.

de vitis:

daarnaast waren er problemen met taal en andere beroepen. ik kon niets anders. de Duitsers hielden van de Italiaanse keuken, een geweldige gelegenheid voor ons.

zeit:

de restaurants zijn elegant ingericht en de prijzen zijn niet laag. van je verleden is niets meer te bespeuren.

di calogero:

voor mij heeft elk restaurant een ziel en die ziel wordt hem door de eigenaar gegeven. in mijn werk probeer ik de principes hoog te houden die

ik destijds in me had. dat betekent respect voor de arbeiders, wat niet alleen betekent dat ze goed worden behandeld. maar ook om ze te verzekeren dat ze eerlijk worden betaald en dat ze zich niet uitgebuit voelen. het mooiste compliment dat ik krijg, is wanneer de gasten in het restaurant vragen of we een gezin zijn. omdat er een harmonie is die ons bij elkaar houdt.

de vitis:

ook ik probeer de dingen eerlijk (fair) te maken, de werkomgeving zo menselijk te maken als ik als jonge man wilde:

een plek om te werken, maar met een zekere vrijheid om grapjes te maken en elkaar te respecteren. bijna alle mijn medewerkers weken al 25 jaar bij mij. we zijn meer dan alleen werknemers en bazen.

we zijn een team.

zeit:

maar uw gasten zijn veranderd:

je kookt niet langer voor linkse activisten, maar voor rijke families uit Prenzlauer Berg en politici uit de Bondsdag.

di calogero:

niet alleen. het restaurant heeft zich gevestigd in die buurt, dus ik heb een vaste klantenkring. de jongeren van vroeger komen nu met hun kinderen.

de vitis:

ook politici komen naar de osteria. gerhard schröder kwam bijvoorbeeld vaak. en als joschka fischer of otto schily naar me toe komen, eet ik met ze mee, als met oude vrienden.

zeit:

is de smaak van uw gasten in de loop der jaren veranderd?

de vitis:

duitsers zijn fijnproevers geworden. maar wil je weten welk gerecht na al die jaren het best verkocht is? tagliatelle bolognese.

di calogero:

mensen kennen italië beter, ook de regionale keuken. maar de populairste gerechten blijven hetzelfde:

tagliatelle, spaghetti, vitello tonnato.

de vitis:

ik zie niet vaak meer dat mensen na het eten een cappuccino drinken.

di calogero:

gelukkig!

zeit:

in italië wordt het letterlijk als misdaad beschouwd.

di calogero:

vroeger wilden mijn jongens de cappuccino bijvoorbeeld niet bij de inktvissalade serveren.

de vitis:

eigenlijk helemaal niet zo erg is om een hete cappuccino te drinken om de spijsvertering te stimuleren ...

di calogero:

maar bij de vis!

zeit:

overweegt jullie om terug te keren naar italië?

di calogero:

ik wil graag terug naar sicilië. maar je moet de realiteit onder ogen zien:

mijn partner is duits en veel jonger dan ik, ze moet hier nog vele jaren aan de slag.

de vitis:

ik ben vaak in italië, ik verbreng daar graag mijn tijd, maar ik voel me goed hier in berlijn.

ik hoef niet permanent terug.

zeit:

in italië is extreemrechts al jaren in opkomst. heb je er spijt van dat je daar niet bent gebleven en politiek actief bent gebleven?

de vitis:

als het alleen italië was geweest dat radicaal naar rechts was gegaan, zou het de moeite waard zijn geweest om na te denken.

maar helaas is dat nu in alle Europese landen het geval.

de vitis & di colagero

zeit:

als je vandaag twintig was, zou je dan nog steeds politiek betrokken zijn?

di calogero:

juist vandaag.

de vitis:

nu is is nog rampzaliger dan toen.

di calogero:

als ik nu twintig was, ging ik barricades bouwen

bert wagenaar van kreveld

thomas hertog

uit: 'het ontstaan van de tijd'

mijn reis met stephen hawking

voorbij de oerknal

terwijl de andere fellows van gonville and caius college hun kamers opzochten en stephens verpleegkundige ons ook aanmaande om maar eens op te stappen, maakte hij zich op voor een avondlijke discussie. dat verbaasde me niet. hij

navigeerde naar zijn spraaksoftware equalizer en stak van wal. ik liep rond de tafel zodat ik naast hem kon gaan zitten.

'in 'a brief history' schreef ik ..'

ik maakte de gedachte voor hem af: .. dat we niet meer dan een scheikundig brouwsel zijn op een planeet van gemiddelde grootte die rondjes draait om een doorsnee ster in een doodgewoon sterrenstelsel.'

hij trok instemmend zijn wenkbrauwen op.

'dat was de oude hawking, die bottom-up naar de kosmos keek', verscheen op het scherm. 'vanuit een godenperspectief zijn we niets meer dan een irrelevant spekje.'

stephen draaide zijn ogen mijn richting op, peinzend, vermoed ik,

over de enorme afstand die hij sinds 'a brief history' had afgelegd. daar heb je het dan, dacht ik, het afscheid van een visie op de wereld waarin hij zoveel had geïnvesteerd.

'tijd voor een andere kijk op de wereld?' probeerde ik. de klok van de kapel van gonville and caius college luidde op de achtergrond. stephen aarzelde weer en ik besloot deze keer niet te raden wat hij zou gaan zeggen.

uiteindelijk lichtte zijn scherm op en werd het klikken hervat, langzaam dit keer. 'met een top-down (benadering) plaatsen we de mens terug in het centrum (van de kosmologie), zei hij. 'interessant genoeg is dat wat ons controle geeft.'

'in een kwantumheelal doen wij het licht aan, voegde ik eraan toe.
stephen glimlachte, merkbaar tevreden met het ontwaren
nieuw kosmologisch paradigma aan de horizon.

wat een prachtige wending, mijmerde ik. we waren onze reis begonnen met een zoektocht naar een diepere verklaring voor de levensvriendelijkheid van het heelal in de fysische omstandigheden bij het ontstaan van tijd. maar de kwantumkosmologie die we daarvoor ontwikkelden, suggereert dat we de verkeerde kant op keken. de top-down kosmologie erkent dat, net als de stamboom van het leven in de biologie, ook de boom van natuurwetten het resultaat is van een soort darwiniaanse evolutie die alleen ex post facto begrepen kan worden. de latere hawking poneerde dat het in wezen geen kwestie is van waarom de wereld is zoals ze is, waarbij haar fundamentele aard bepaald zou zijn door een transcendente oorzaak, maar van hoe we zijn beland waar we zijn. vanuit dit perspectief is de waarneming dat het heelal 'precies goed' blijkt te zijn voor het leven het vertrekpunt voor al

het andere. het top-down drieluik brengt niet alleen de gravitatie en de kwantummechanica - groot en klein - maar ook ons wormperspectief op de kosmos in één enkel kader bijeen, en biedt zo een bijzondere synthese die de kosmologie eindelijk losweekt van het archimedische punt.

'we moeten nu echt gaan, drong stephens verpleegkundige aan. 'toen we over de binnenplaats naar de poort in trinity street liepen, herinnerde hij zich dat hij ons voor de avond erop tickets had gekocht voor wagners götterdämmerung in het royal opera house. hij vroeg of ik hem naar london wilde rijden, 'om het einde van mijn gevechten met god te markeren'.

hawking keerde nooit meer terug naar de oude bottom-up filosofie van de kosmologie. er was iets bij hem geknapt die dag toen ik, terug uit afghanistan, zijn werkamer binnenliep. jaren later zei stephen tegen me, met een parafrase van einsteins woorden over de kosmologische constante, dat zijn oorspronkelijke oorzakelijke bottom-up interpretatie van zijn geen-grens-oorsprong zijn 'grootste blunder' was.

achteraf gezien werden zowel einstein als stephen door hun eigen theorieën verrast. in 1917 zorgde einsteins fixatie op het eeuwenoude idee van een statisch heelal ervoor dat hij de verreikende kosmologische implicaties van zijn eigen

klassieke relativiteitstheorie niet beseftte. Stephens diep ingebakken oorzakelijke denken over het ontstaan van tijd verblindde hem op een vergelijkbare manier voor het nieuwe vergezicht dat zijn semiklassieke geen-grens-hypothese had openbaard.

de ontwikkeling van de top-down kosmologie was de vruchtbaarste en meest intense fase van onze samenwerking. op het werk of in de pub, op de luchthaven of rond een kampvuur midden in de nacht werd de top-down filosofie een grenzeloze bron van vreugde en inspiratie.

in 'a brief history of time' schreef de vroege hawking de beroemde woorden: 'ook als we werkelijk een theorie van alles vinden, is het niet meer dan een verzameling regels en vergelijkingen. wat is het dat vuur in de vergelijkingen blaast?' het top-down antwoord van de latere hawking was: 'waarnemerschap'. wij scheppen het heelal net zozeer als het heelal ons schept.

hertog

vincent vandenberg

paul auster

uit: het begin van de new york trilogie

ter inleiding van de eerste alinea van het boek.

vertaling bartho krieg

net als de meeste mensen wist quinn bijna niets van de wereld van de misdaad af. hij had nog nooit iemand vermoord, nog nooit iets gestolen, en kende niemand die dergelijke dingen wel gedaan had. hij had nog nooit een politiebureau van binnen gezien, nog nooit een privé-detective ontmoet, nog nooit een misdadiger gesproken. alles wat hij ervan afwist had hij uit boeken, films en kranten. hij beschouwde dat echter niet als een nadeel. hij vond zijn verhalen niet interessant vanwege hun betrekking tot de wereld maar vanwege hun betrekking tot andere verhalen. al voor hij william wilson werd was quinn een fervent lezer van detectives.

hij wist dat de meeste slecht geschreven waren, dat de meeste zelfs de vluchtigste toets niet konden doorstaan, maar de vorm beviel hem nu eenmaal, en alleen de zeldzame allerbelabberdste detectives las hij niet. terwijl hij in zijn oordeel over andersoortige werken veeleisend was, streng op het bekrompene af, las hij deze boeken vrijwel kritiekloos.

als hij ervoor in de stemming was las hij er zo tien of twaalf achter elkaar. het was een soort honger die hem in zijn greep kreeg, een hunkering naar

een bepaald soort eten, en hij hield pas op met eten als hij verzadigd was.

wat hem aan die boeken beviel was hun gevoel voor overvloed en zuinigheid. in de goede detectiveroman wordt niets verspild, elk zinnetje, elk woord betekent iets. en zelfs als het niets betekent, kan het altijd nog iets gaan betekenen - wat op hetzelfde neerkomt. de wereld van het boek komt tot leven, bruist van mogelijkheden, geheimen en contradicties. omdat alles wat gezien of gezegd wordt, zelfs het kleinste, onbelangrijkste dingetje, verband kan houden met de afloop van het verhaal, kan niets veronachtzaamd worden. alles wordt essentieel; elke gebeurtenis die het verhaal voortstuwt verplaatst het middelpunt ervan. het middelpunt is dus overal, en de omtrek kan pas getrokken worden als het boek uit is.

de detective is iemand die kijkt, luistert, zich door het moeras van dingen en gebeurtenissen beweegt op zoek naar de gedachte, het idee dat een zinnig verband tussen alles legt. in feite zijn schrijver en detective onderling verwisselbaar. de lezer ziet de wereld door de ogen van de detective, beleeft de uitbreiding van de details als voor het eerst gebeurend.

hij is alert geworden op de dingen om hem heen, alsof die hem iets kunnen zeggen, alsof ze, door de aandacht die hij nu aan ze besteedt, meer kunnen gaan betekenen dan het simpele feit dat ze bestaan.

...

het begon allemaal met iemand die verkeerd verbonden de telefoon die in het holst van de nacht drie keer rinkelde, en de stem aan de andere kant van de lijn die vroeg naar iemand anders dan hij. veel later, toen hij in staat was om na te denken over de dingen die hem overkomen waren, zou hij tot de slotsom komen dat niets echt bestond behalve het toeval.

maar dat was veel later. in het begin waren er alleen maar het voorval en de gevolgen ervan. het gaat er niet om of het anders had kunnen lopen of dat alles bij de eerste woorden die de onbekende sprak al vaststond. het gaat om het verhaal zelf, en of het al of niet iets betekent hoeft het verhaal er niet bij te vertellen.

auster

tjitske jansen

marjolein van heemstra

poetry international 2020

suggestie van een oud matras

ik snap het, ik ben geen mijmering
over tijd, en op het eerste gezicht
geen grote metafoor. maar als je het
zo bekijkt: leven is vallend gewicht zijn
en geluk is gedragen worden
dan verbaast het me toch dat niets
in jou dacht: wat daar tegen de muur
staat te wachten op het grofvuil, dat
pakket van afgedankte veren, is eigenlijk
een gedicht. minstens

een derde van je dagen voltrok zich
op mijn vering, ik ken de zwaarte van
je slaap, gepieker, overgave. uit
duizenden zou ik herkennen, hem ook,
jullie dans van liggen, draaien, doen
alsof je sluimert – mij beduvel je niet, wie
liegt is licht. maak van mij een schip, een
vlot waarop je elke nacht opnieuw vertrok
en bleef bij wie je hoort. als een grote
zachte hand heb ik alles ondersteund,
de meest intieme groei tot in mijn vulling
gevoeld, de zwellende buik gestut en
later de boon die erbij kwam maar wacht,
we slaan iets over: seks.

hoe het hout onder mij kraakte, op een
nacht twee poten braken, jullie, half zinkend,
verstrengeld bleven. ik ken alle figuren:
viervoeter, slang, plat op de buik, gesmoorde

klinkers in de molton. ik weet hoe hard,
hoe nat, waar jullie handen grijpen, ken
de kilo's van billen en borsten, het ritme,
hijgen, zelfs de smaken, je moest eens
weten wat een matras bewaart. de
vlekken op mijn dek zijn een zeekaart
van verlangen.

ik ken het soortelijk gewicht van alle
ledematen die 's ochtends in bed
verzamelen, peuterbenen, het zware
kleuterhoofd, de massa kloppend vlees
waarvoor je leeft. ik weet wat jullie
wegen en wil me nergens mee
bemoeien maar in dit niet zo geile
gezwijmel over tijd – veel woorden,
weinig lichaam – is een oud matras
vol vlekken een uitgelezen kans.

van heemstra

toegift:

fritzi harmsen van der beek
uit: 'geachte muizenpoot' 1966
goedemorgen hemelse mevrouw ping

goede morgen? hemelse mevrouw ping

is u de zachte nacht bevallen, hebben de on-
deugende, geheimzinnige planten naar beho- ren

gegeurd en zijn hopelijk geen van uw overige
zuigelingen aan de builenpest bezwelen?

hebt u de interessante nerveuze godvruchtige
vogeltjes, vrome goedertierende mevrouw, al wel

bekeken, druk telefonierend van: hallo met piet,
kom je op mijn tak - o de sierlijke levendige

vogels, allemaal allemaal voor de brave poes,
die veel beproefde droevige moeder. ja ver-
domd,

deze ziekte, lieve beklagenswaardige mevrouw,
is een wrede rakker en zoveel is wel duidelijk:

er valt niet tegen op te baren, waar zelfs het
begrafeniswezen, die intieme huisgenoot, die
zeer bekende schenker ook van lauwe melk,
op zijn verlengde achterpoten het ter

aarde bestellen welhaast niet meer bij kan
benen, nietwaar, dame ping, radarbesnorde,

dubbelgepuntmutste, mevrouwogige poezin?
het is nu beter te zitten zonder weemoed in

de rauwe geurige ochtendlucht, nu de zon nog
teder is en de gordijnen levendig in de goede

vrolijke wind. o halmstaartige voortreffelijke,
kijk, zwijgzame zwakzinnige allerliefste,

er loopt een belangwekkend, héél klein maar
bijzonder lekker beestje tussen de kiezelstenen
onder de hemelsblauwe hortensia

(aan mijn neerslachtige poes, ter vertroosting bij
het overlijden van zijn gebroed)

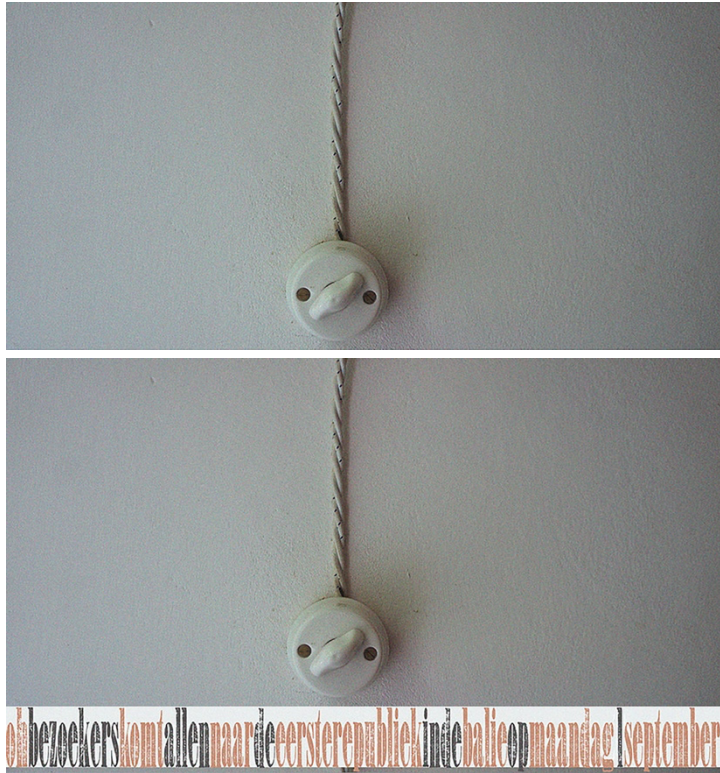

harmesen van der beek

colofon:

open kunstenaarsvereniging 'de (eerste) republiek' (sinds 1992) & 'de balie' (sinds 1982)

-deze keer met: margijn bosch, wim van der grijn,
florian diepenbrock, emma remmelts, matthias
de koning, vincent vandenbergh, annette kouwen-
hoven, yolanda entius, bert wagenaar van kre-
feld, erik bindervoet, stef van es, kyrian esser, jan
joris lamers, tjitske jansen

correspondentie: riserv@gmail.com

<https://debalie.nl/> <https://www.discordia.nl/>
<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>
<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>
<https://www.dehoe.be/nl/>